

© Яцишина Г. А.

5. Ефимов В. И. Общечеловеческие ценности : монография [Электронный ресурс] / В. И. Ефимов, В. М. Таланов. — Режим доступа : <http://www.rae.ru/monographs/97>
6. Ивин А. А. Основания логики оценок / А. А. Ивин. — М. : Изд-во Моск. ун-та, 1970. — 230 с.
7. Каган М. С. Философская теория ценности / М. С. Каган. — Санкт-Петербург : ТОО ТК «Петрополис», 1997. — 205 с.
8. Кадієвська І. А. Гуманістичні цінності освіти в контексті глобалізації суспільства : [монографія] / І. А. Кадієвська. — Одеса: Астропринт, 2010. — 176 с.
9. Клепко С. Ф. Філософія освіти в європейському контексті / С. Ф. Клепко — Полтава : ПОППО, 2006. — 328 с.
10. Кремень В. Г. Філософія людиноцентризму в освітньому просторі / В. Г. Кремень. — 2-ге вид. — К. : Т-во «Знання України», 2010. — 520 с.
11. Огнев'юк В. О. Освіта в системі цінностей сталого людського розвитку / В. О. Огнев'юк. — К. : Знання України, 2003. — 450 с.
12. Підлісний М. М. Цінності та буття особистості : [монографія] / М. М. Підлісний, В. І. Шубін. — Дніпропетровськ: ДДФА, 2005. — 128 с.
13. Розов Н. С. Ценности в проблемном мире: философские основания и социальные приложения конструктивной аксиологии / Н. С. Розов. — Новосибирск : Изд-во Новосибирского ун-та, 1998. — 292 с.
14. Рычков А. К. Философия : учебник для студентов вузов / А. К. Рычков, Б. Л. Яшин. — М.: Элит, 2005. — 480 с.
15. Ткачова Н. О. Історія розвитку цінностей в освіті: [монографія] / Н. О. Ткачова — Харків : Видавничий центр ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2004. — 423 с.
16. Тугаринов В. П. Избранные философские труды / В. П. Тугаринов. — Л. : Изд-во Ленингр. ун-та, 1983. — 344 с.
17. Философская энциклопедия : в 5-ти т. / [гл. ред. Ф. В. Константинов]. — М. : Советская энциклопедия, 1970. — Т. 5. — 740 с.
18. Философский словарь / [под ред. И. Т. Фролова]. — 4-е изд. — М. : Политиздат, 1980. — 444 с.
19. Шохин В. К. Философия ценностей и ранняя аксиологическая мысль : [монографія] / В. К. Шохин — М. : Изд-во РУДН, 2006. — 457 с.
20. Янкина Н. В. Аксиосфера и образование [Электронный ресурс] / Н. В. Янкина. — Режим доступа: <http://www.orenport.ru/axiology/?doc=5>

Яцишина Г. А. — здобувач кафедри філософії і соціології Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського».

УДК: 14(330)

ІМПЕРАТИВИ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ІНДИВІДА В ПРІОРИТЕТАХ ЕКОНОМІЧНОГО БУТТЯ

В статті досліджується проблема самосвідомості індивіда в контекстах сучасної соціоекономічної реальності, яка отримала назву «економічної цивілізації». Розглядається місце людини в системі основних пріоритетів економічного буття та процес становлення економічної свідомості.

Ключові слова: економічна свідомість, економічне буття, економічна реальність, власність, глобалізація.

ИМПЕРАТИВЫ ЦЕННОСТНЫХ ОРИЕНТАЦИЙ ИНДИВИДА В ПРИОРИТЕТАХ ЭКОНОМИЧЕСКОГО БЫТИЯ

В статье исследуется проблема самосознания индивида в контекстах современной экономической реальности, которая получила название «экономической цивилизации». Рассматривается место человека в системе основных приоритетов экономического бытия и процесс становления экономического сознания.

Ключевые слова: экономическое сознание, экономическое бытие, экономическая реальность, собственность, глобализация.

INDIVIDUUM'S VALUE-ORIENTATIONAL IMPERATIVES IN THE PRIORITIES OF ECONOMIC BEING

In the article the problem of the self-consciousness of the individual is considered in the context of contemporary economic reality which came to be known as «economic civilization». The place of human being in the system of principal priority of economic existence and the process of formation of economic consciousness are examined.

Key words: *economic consciousness, economic existence, economic reality, ownership, globalization.*

Вступ. У сучасних соціально-філософських дослідженнях актуалізується питання щодо сутності і смислу буття людини в економічному вимірі, який набуває все більш зростаючого впливу. Ряд авторів вважають, що детермінуючий вплив «економізму» обумовлює «антропологічну кризу», призводить до зменшення ролі і значення духовного чинника. Вияснення того, наскільки це так, вимагає виявлення сутності основних понять, які стали фактом буття сучасної людини в умовах «економічної цивілізації» (Ю. Осипов), «грошового ладу» (О. Неклеса). В даному контексті ваги і значення набуває проблема економічної свідомості, котра стала невід'ємною складовою суспільної свідомості.

Виклад основного матеріалу. Постає питання: чим це обумовлено? Очевидно, процесом самовизначення особистості в суспільстві, що означає входження в життєву реальність і персоніфікацію в ній. Процес «вростання» індивіда в соціоекономічне ередовище своїм головним результатом має таку адаптацію, котра приводить до становлення його власної свідомості. Це означає ствердження «самості», «Я» індивіда. Звідси свідомість (і самосвідомість) одержує свій зміст із відношення до «сущого» — буття, і до «сущих» (як собі подібним). Це означає, що індивід здатен стверджувати і реалізовувати свою самотність тільки у формах суспільної життєдіяльності. Тим самим «самотність практично стверджується лише як особлива перевага у вирішенні спільних завдань, незалежно від того, як все це уявляється особистості» [1, с. 380]. Разом з тим потрібно враховувати умови, в яких здійснюється її становлення. Мова йде про цивілізаційний вимір буття людини.

Необхідно зазначити, що сучасна цивілізація обумовлена специфікою функціонування процесів глобалізації, пов'язаних з розгортанням дієво-творчого начала людини, котра зумовлює її активну життєдіяльність у світі. В цих умовах найбільш помітною постала економічна сфера, котра набула в повному смислі всезагального характеру. Глобалізація економічних процесів — це наслідок функціонування фінансів та виробництва у формі транснаціональних корпорацій, а також розгалуженого розподілу праці. Глобалізацію характеризує зростаючий об'єм та інтенсифікація транспорту, комунікації та обмінних відносин за межами державних кордонів, виникнення «масового споживання, масової міграції, масового туризму, розвиток і поширення масової культури» [7, с. 87]. Зазначені процеси обумовлені поширенням і ствердженням економізації всіх сфер життя.

Необхідно підкреслити, що глобалізаційні процеси характеризуються домінуванням високотехнологічних галузей: інформаційно-комунікативних і комп'ютерних, нано-, біо-, безвідходних та екологічно чистих технологій у базових галузях промисловості [9, с. 279]. Її розвиток і прибутки від неї обумовили торжество «економічного суспільства», впливи та амбіції якого стали абсолютною мірою людських пристрастей і суспільної практики, що з усією очевидністю свідчать про правомірність існування «нової реальності — фінансово-економічної, або грошової» [3, с. 465]. Характерна риса глобальної економічної системи — вільний рух фінансового капіталу. Він є головним елементом економічної діяльності, суб'єкти якої активно борються за його залучення і володіння ним. В результаті це привело до зміни соціального порядку, культури, і, звичайно, людини. Так, американський вчений К. Бруннер ввів економічну і соціологічну моделі людини. Причому економічна модель уявляється ним як більш узагальнена і придатна для соціології, ніж соціологічна для економіки і навіть для самої соціології. Економічна модель К. Бруннера одержала широке розповсюдження і отримала назву «РЕММ (resourcesful, evaluative, maximizing man) — людина винахідлива, оцінююча, максиміруюча [9, с. 28]. Зазначені риси людини в економіці, на думку К. Бруннера, беруть початок з часів А. Сміта

Слід відмітити, що головним чинником глобального економічного розвитку виступає інтелектуальна складова — знання та інформація, що спричиняють зростання продуктивності праці та виступають визначальним чинником економічної інтенсифікації в сучасних умовах. Розвиток інформаційних технологій, з одного боку, є головним фактором сучасного процесу глобалізації, а з

іншого — разом з нею впливає на структурну еволюцію економіки, економічне зростання та конкурентоспроможність економічної діяльності. Та економічна діяльність, яка пов'язана з інформацією, продукуванням знань, розвивається більш швидкими темпами. Відповідно зростають темпи становлення економічної свідомості.

Разом з тим необхідно враховувати, що знання є новим полем конкурентної боротьби для цілих країн, корпорацій та індивідів. М. Кастельс, проголошуючи інформаційну епоху як закономірний етап розвитку людства, зазначає, що інформація та знання завжди були важливою складовою економічного зростання, а «розвиток технології у більшості визначив продуктивність суспільства, рівень життя, а також соціальні форми економічної організації» [4, с. 81]. Як результат це приводило не лише до збільшення кількості працівників кваліфікованої інтелектуальної праці, у загальному рахунку зайнятих в діяльності сучасних технологічних виробництв та установ, але в першу чергу до розширення «економічного простору» і його пріоритетів, зокрема, економічної свідомості.

Безумовно, її формування опосередковано появою нової технологічної парадигми на основі більш потужних інформаційних технологій, що уможливило перетворення інформації, знання в нову власність як безпосередню продуктивну силу. «Поява економіки з мережевою структурою і глибокою взаємозалежністю елементів дозволяє все більше застосовувати її досягнення у технології, знанні й управлінні як технологією та знанням, так і самим управлінням» [4, с. 82]. Безперечно, це дозволяє досягти більшої продуктивності та ефективності діяльності, але при умові все більш зростаючої ролі інтелектуальної діяльності, котра приводить в свою чергу до становлення і розвитку інтелектуальної власності.

Економічна свідомість стимулює культуру технологічної творчості та ролі моделі швидкого особистісного успіху. В результаті такого усвідомлення нові інформаційні технології формують модель успішної економічної діяльності. Основні вимоги: унікальність, інноваційність, компетентність, непередбачуваність, пошук диференціації, лідерство, швидкість у прийнятті рішень тощо. Ключову роль відіграє інтелектуальний капітал, який обумовлює інноваційність організаційної структури, необхідність постійної самоосвіти, індивідуальний підхід до вирішення економічних завдань. Результатом розвитку економічної свідомості стало те, що не компанії обирають працівників, а навпаки. Адже носій економічного знання володіє вмінням, відповідного запитам епохи, знає собі ціну. Він не хоче бути виконавцем, а в першу чергу творцем себе, свого життя, основу якого складає, окрім всього, власність.

Досвід історії суспільства показує, що прагнення до володіння власністю обумовлено не лише економічним буттям, але й укорінене в самій природі людини. У багатьох сферах суспільного життя її поведінка визначається бажанням реалізувати свої інтереси, чому, безперечно, сприяють економічні знання і розуміння суті економічної реальності. Сьогодні цьому сприяє «суспільство знань», котре стане «набагато більш конкурентне, ніж будь-яке інше суспільство за всю історію людства. Причина проста: після того як знання стануть доступними для всіх і кожного, вже не буде виправдання поганій роботі. Не буде місця «бідним» країнам. Залишаться тільки неосвічені країни. Те ж саме буде стосуватись і окремих компаній, окремих галузей, окремих організацій будь-якого типу. Те ж саме буде стосуватись і окремих людей» [2, с. 368], — зазначає П. Друкер. В «суспільстві знань» істинним капіталовкладенням є «вкладення в працівника розумової праці» [2, с. 372]. Ними також можуть виступати самовдосконалення, самоосвіта, освіта дітей, близьких; розкриття власних сутнісних сил тощо. Все це є результатом високого рівня розвитку «економічного суспільства», яке стимулює пошук нових способів досягнення соціального статусу. Він обумовлений тепер не лише економіко-фінансовими можливостями індивіда, але й розумінням ним сутності існуючої реальності. Отже, його економічною свідомістю.

Завдяки активізації свого «Я» в економічній свідомості індивід розуміє, що «суспільство знань є суспільством підвищеної мобільності. Ця мобільність означає, що в суспільстві знань соціальні задачі примножуються та ускладнюються. Суспільство знань за визначенням є конкурентне суспільство — суспільство, в якому кожен має доступ до знань, де кожен може відшукати собі гідне місце, де кожен може вдосконалювати та розвивати себе, ставити перед собою якісь цілі та досягати їх» [2, с. 374–375], — відмічає П. Друкер. Вдосконалення і розвиток — за рахунок власних можливостей, які повинна мати людина, адже в економічному суспільстві інакше вижити, а тим більше досягти успіху неможливо.

Оригінальне тлумачення економічної епохи, або «економічної цивілізації», надав Г. Маркузе. «Високий життєвий стандарт у світі великих корпорацій, — зазначає мислитель, — обмежений в конкретному соціологічному смислі: товари та послуги, що купуються індивідами, контролює їх же

потреби та заморожує їх здатності. В обмін на зручності, що наповнюють їх життя, індивіди продають не тільки свою діяльність, але і свій вільний час. Покращення умов життя — компенсація за все проникаючий контроль над ним» [5, с. 99]. Разом з тим цей процес неминучий, про що свідчить зміна ціннісних орієнтацій — з метафізичних на економічні. Ідеологія споживання, яка прийшла до багатьох країн раніше, чим можливість споживати, привела до того, що нова «масова людина» звинувачується в «зруйнуванні трансцендентного» (Ю. Габермас), «соціального» (Ж. Бодрійяр), а також «політичного», «культурного» [9, с. 28].

Таким чином, загальна структура економічної життєдіяльності суспільства і світу людини в контексті «суспільства знань» знаходить своєрідне відображення в актах і процесах економічного самовизначення і самосвідомості людини, що визначає будову «мікрокосму» її духовного світу. Ця своєрідність полягає в тому, що увесь «простір», який знаходиться між загальнолюдським і особистим, індивід проходить на практиці і у власній свідомості, «від себе», як суб'єкт, який повинен об'єктивні рівні будови світу перетворити в рівні власної суб'єктивної визначеності. Будучи людиною як такою «об'єктивно», тобто по походженню і належності до суспільства, індивід повинен стати людиною також «суб'єктивно», «для себе», в активних формах економічної життєдіяльності і самосвідомості. Що «означає саморозвиток й утворює етапи феноменологічного ряду становлення індивідуальної свідомості та її компонентів, серед яких економічна свідомість відіграє основну роль» [1, с. 381]. По суті це утворення «внутрішнього світу» людини як суб'єкта господарського життя.

Вихідним етапом цього шляху саморозвитку є вже наявність «самості» у вигляді свідомості і «відношення» до «зовнішнього», тобто здатності відрізяти «Я» від «іншого». Все наступне є переробка відношення до світу і всього практичного життєвого шляху у суб'єктивний досвід, у «внутрішній світ», збагачення і структурування його до тієї межі, коли багатство засвоєного економічно-соціального змісту, що трансформується в практичний досвід, набуває конфігурації особистого світу з його неповторністю. Що знаменує собою сходження «макрокосму» об'єктивного людського світу — зокрема, «світу економіки», і «мікрокосму» індивідуального досвіду, їх взаємну проекцію один на одного, перехід «суспільного в індивідуальне і навпаки» [6, с. 66]. Обумовлює цей перехід його свідоме осмислення і розуміння. Взаємозв'язок і взаємодоповнюваність «внутрішнього» і «зовнішнього» світів утворює власне економічний цикл людського саморозвитку. Виразом його є економічна свідомість, результат розвитку практичної свідомості, конкретної раціональної діяльності [1, с. 382].

Як правило, економічна детермінованість людського буття і його способу здійснює вплив на визначення спрямованості і поглядів, глибину і спектр розуміння світових проблем, тоді як загальний смисл самих цих проблем сходять до граничних основ і смислу людського буття, до вимог людської сутності, в яких завжди «звучить» голос моральної справедливості та відповідальності. Перед «лицем світу в цілому» може виступати лише «людина взагалі», і тоді для кожної особистості, яка живе у власному соціоекономічному і культурному світі, постануть ясними головні орієнтири її розвитку, розуміння необхідності удосконалення і усвідомлення себе господарем ситуації. Якщо свідомість і пізнання узагальнюють свої об'єкти, підводячи їх під родові категорії, то економічна свідомість є акт, в якому сам суб'єкт ставить себе в позицію роду, усвідомлюючи свою «самість» як безпосередньо людську. В економічній свідомості сутність присвоюється як відношення «Я» до «свого роду» і тому втрачає характер «німої всезагальності» (Г. Гегель), простої інстинктивної натури. Характеристикою економічної свідомості, попри раціональну спрямованість, є її орієнтація на створення нового життя. Адже вона використовує принципи, в основі яких знаходяться вищі цінності: добро, істина, краса, гідність, справедливість. В зв'язку з цим економічна свідомість має ціннісний характер. Поза тим, «економічна свідомість передбачає діалог рівноправних суб'єктів, які поважають свободу один перед одним». Економічна свідомість, таким чином, є активно-діяльнісною, в її основі знаходиться екзистенційно-творчий підхід. В цьому плані вона оптимістична, оскільки несе ідею гармонізації буття. Адже кожна економічна теорія, як і філософська, головним завданням ставлять удосконалення «життєвого світу людини», вихід за межі усталених детермінацій та залежностей.

Увесь історичний розвиток людських спільнот, виникнення тих чи інших соціальних колізій, диференціації змінювали комплекс ознак, які мали відношення до людської сутності, але не міняли і не могли змінити фундаментального принципу свідомості як усвідомлення себе людиною, навіть в «не людських» умовах свого конкретного існування. Економічна свідомість в даному відношенні не позбавлена цієї сутнісної характеристики. Вона реалістична, і тому трансформується не «в сторону утопічної свідомості, хоча цьому і сприяє науково-технічний прогрес, а в напрямку усвідомлення вищих цінностей людства на основі єднання кожного окремого індивіда з Універсумом» [1, с. 383]. Там, де Універсум, там мова йде про всезагальне, яке може бути зрозуміле тільки за допомогою

філософського мислення і пізнання.

Висновки. Таким чином, економічна свідомість, в якості одного з найважливіших компонентів суспільної та індивідуальної свідомості, стверджує свої принципи у вигляді безпосереднього відношення до соціальної дійсності в цілому. Вона постулює їх як імперативи, котрі витікають з об'єктивної сутності людини. Враховуючи цей статус економічної свідомості, можна говорити, що це кардинально змінює статус, смисл і значимість світоглядних орієнтацій життєдіяльності людини. В якості принципу, покладеного в основу виокремлення економічної свідомості, є діяльнісний, активно-творчий підхід, а не тільки посилення на певну сферу соціоекономічного життя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. *Базилевич В. Д., Ільїн В. В.* Метафізика економіки. — К.: Знання, 2007. — 718 с.
2. *Друкер П.* Энциклопедия менеджмента / Друкер П.; пер. с англ. — М.: ООО «И. Д. Вильямс», 2008. — 224 с.
3. *Ільїн В. В.* Фінансова цивілізація / Ільїн В.В. — К.: Книга, 2007. — 528 с.
4. *Кастельс М.* Информационная эпоха: экономика, общество и культура / Кастельс Мануэль; пер. с англ. Шкаратапа О. И. — М.: ГУ ВШЭ, 2000. — 608 с.
5. *Маркузе Г.* Эрос и цивилизация / Маркузе Г. — К.: ИСА, 1995. — 352 с.
6. *Мировоззренческая культура личности.* — К.: Наукова думка, 1986. — 292 с.
7. *Сорос Дж.* Про глобалізацію / Сорос Дж.; пер. с англ. Фролкіна А. — К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2002. — 173 с.
8. *Федотова В. Г.* Человек в экономических теориях: пределы онтологизации // Вопросы философии. — 2007. — № 9. — С. 20–31.
9. *Хабермас Ю.* Политические работы / Хабермас Ю.; сост. Денежкина А. В., пер. с нем. Скуратова Б. М. — М.: Праксия, 2005. — 368 с.